

SALTUKNÂME'DE YER ALAN EFSANELERİN GÜNÜMÜZ SÖZLÜ KÜLTÜRÜNE YANSIMASI

The Impact of the Myths in the Saltuknâme on the Contemporary Oral Culture

Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN*

ÖZ

Sarı Saltuk, Anadolu ve Rumeli'nin fethi ve İslamlaştırılmasında üstün başarılar göstermiş menkıbevi bir kahramandır. Bu kahramanın hayatı ve gazaları etrafında pek çok efsane / menkıbe oluşmuştur. Sarı Saltuk'un hayatı ve menkıbelerini konu alan Saltuknâme adlı üç ciltten oluşan bağımsız bir eser vardır. Eser, Ebu'l Hayr-ı Rumi tarafından Cem Sultan'ın isteği üzerine hazırlanmıştır. Eserde yer alan bilgiler -Saltuk'un hayatı, kahramanlıkları ve menkıbeleri- Rumi tarafından, dönemin Türk coğrafyasından yedi yıl boyunca yapılan derlemeler sonucu elde edilmiştir. Sarı Saltuk hakkında anlatılan menkıbelerin benzerlerine günümüz sözlü kültüründe de rastlanmaktadır. Bu durum beş yüz yıl boyunca Anadolu insanının sözlü kültür ortamında efsanelerin / menkıbelerin önemli bir yeri olduğunu göstermektedir. Bu özellik ayrıca kültürün sürekliliği bağlamında da değerlendirilmelidir. Saltuknâme üzerinde tarih, halk edebiyatı ve dil alanında olmak üzere üç önemli çalışma yapılmıştır. Ancak bu çalışmalarda konu üzerinde hemen hemen hiç durulmamıştır. Bu makalede Saltuknâme'de tespit ettiğimiz menkıbeler kültürün sürekliliği bağlamında incelenmiştir. Bu menkıbeler günümüz sözlü kültüründe yaşayan benzer örnekleriyle çeşitli açılardan karşılaştırılmış ve metinlerde meydana gelen değişiklikler tespit edilmiştir. Makalemiz metinler arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları tespit etmek üzere hazırlanmış metin merkezli bir incelemedir. Bu nedenle metinlerin yaşatıldığı bağlam ve anlatıcıları üzerinde durulmamıştır.

Anahtar Kelimeler

Saltuknâme, efsane, menkıbe, sözlü kültür, motif

ABSTRACT

Sari Saltik is a legendary hero who had showed great successes in the conquest and islamization of Anatolia and Rumelia. There have been many legends/religious anecdotes in making regarding the life and battles of this hero. There is a work consisting of three volumes subject of which is the life and religious anecdotes of Sari Saltik. The work was prepared by Abu'l-Khayr-ı Rumi, upon the request of Cem Sultan. The information –the life, epic, and legend of Sari Saltik- included in the work has been obtained through collections compiled in seven years out of the Turkish lands of the era. The collections reflect the lively character of the religious anecdotes narrated in relation to the life of Sari Saltik in the oral culture environment of the era.

Similar anecdotes of the religious stories related to Sari Saltik can also be encountered in the contemporary oral culture. This fact reflects the significance of the myths/religious stories in the oral culture of the Anatolian people throughout five centuries. This feature must be also evaluated with regard to the persistence of the culture. There have been three important works on Saltukname, one of which is related to the history, folk literature and the other is on the language. However, the content has barely been a subject of any assessment.

In this article, the religious anecdotes found out in Saltukname have been reviewed with regard to the persistence of the culture. These religious anecdotes have been evaluated in comparison to the similar contemporary anecdotes in various aspects and the alterations in the texts have been determined. This article of ours is a text-centered examination prepared as to determine the similarities and differences between the texts. For this reason, the context of the texts and the narrators thereof have not been taken into consideration.

Key Words

Saltukname, legend, religious anecdot, oral culture, theme

* Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği
Bölümü Öğretim Üyesi, abalptekin@yahoo.com

Giriş

Menkıbeler tür olarak efsaneler içerisinde değerlendirilirler. Yer, şahıs veya olay hakkında anlatılan efsaneler, genellikle kısa ve nesir şeklinde anlatımlardır. Ayrıca dinî ve inandırıcı özellikleriyle ön plana çıkarlar.

Din büyüklerinin, ermişlerin hayatları ve yaptıkları olağanüstülükleri anlatan hikâyelere menkıbe denilmektedir ki bu tür de efsane sınıflamasında “Velilerle İlgili Efsaneler” başlığı altında ele alınmıştır.

İslam öncesinde yer-su ruhların yaptığı işler, İslami dönemde menkıbelere devredilmiştir. Oğuz Kağan destanında mavi ışık içerisinde gönderilen kızlar, Uygur destanlarında Tuğla ve Selenge Irmağı'nın ortasındaki ağacın üzerine düşen ışığın fonksiyonu İslamiyet'in kabulünden sonra yerini büyük ölçüde dervişlere bırakmıştır (Gökalp 1980: 13-19). AbdulKadir İnan da; “Barak Baba, Sarı Saltuk, Geyikli Baba, Bektaş Veli menkıbeleri bugünkü Altay kamlarının menkıbelerinden farksızdır” diyerek Gökalp'in görüşünü desteklemektedir (İnan 1987: 477). Burada sözü edilen dervişlerden birisi de Sarı Saltuk olup Saltuknâme'de onunla ilgili olarak anlatılan efsane / menkıbe metinlerini dokuz başlık altında değerlendirdik.

Ağız yarının pınara, göle tükürülmesiyle suyun tatlanması ve pınarların kökeni: Baba Pınarı ve Akşehir Gölü örneğinde olduğu gibi.

Aslana binip yılanı kamçı yapma: Hacı Bektaş Veli'nin Seyit Mahmut Hayranî ve Karaca Ahmet'i karşılaması örneğinde olduğu gibi.

Deniz Üzerinde yürüme: Sarı Saltuk'un Tuna Nehri, Hacı Bektaş'ın

Karadeniz üzerinde seyahat etmesi örneğinde olduğu gibi.

Şehrin sulara gömülmesi: Fidagurus ve Çavuşçu Gölü örneklerinde olduğu gibi.

Taş kesilme: Sarı Saltuk, Hacı Bektaş Veli ve günümüz sözlü anlatımlarında olduğu gibi.

Dağlarla ilgili efsaneler: Keşiş Dağı örneğinde olduğu gibi.

Ağaçlarla ilgili efsaneler: Sarı Saltuk ve Hacı Bektaş Veli'nin ağaç dikmesi örneğinde olduğu gibi.

Ankabil adlı at ile gemiyi takip etme: Sarı Saltuk'un denize açılan bir gemiyi Ankabil adlı atıyla takip etmesi örneğinde olduğu gibi.

Hamamda yanmama: Sarı Saltuk ve Kara Donlu Can Baba örneğinde olduğu gibi.

Saltuknâme

Saltuknâme'nin yazılı (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Bor (Niğde) Halil Bey Kütüphanesi, Ankara Millî Kütüphane, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Necati Demir şahsi kütüphanesi) ve sözlü kaynaklarda çeşitli anlatımları olup, bunların tamamı mensurdur. Eserin dili Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerini göstermektedir. Cümlelerin kısa olması, soru cevap yoluyla anlatım, yer yer tasvirlerle yer verilmesi eserin üslup özelliklerindedir.

Cem Sultan'ın emriyle Ebu'l-Hayr-ı Rûmî tarafından Anadolu ve Rumeli'den yedi yılda (1473-1480) derlenen bu metinler, Türk dili, Türk folkloru, Türk tarihi ve kültürü açısından oldukça önemlidir. Özellikle dinî, inandırıcı ve kısa olmasıyla diğer halk anlatımlarından ayrılan Saltuknâme'deki pek çok efsane örne-

ğinin benzerlerini günümüz sözlü kaynaklarında tespit edebiliyoruz.

Saltuknâme üzerinde Fahir İz (1974-1984), Ahmet Yaşar Ocak (2002), Necati Demir-Mehmet Dursun Erdem (2007)'in çalışmalarının dışında Orhan Köprülü (1951) Kemal Yüce (1987) ve Şükrü Halûk Akalın (1987, 1988, 1990)'ın hazırlamış oldukları doktora tezleri vardır. Yukarıda adlarını andığımız çalışmalarda konu ile ilgili genişçe bir bibliyografya verildiği için bunları tekrar etmek istemiyoruz.

Sarı Saltuk Kimdir?

Sarı Saltuk'un menkıbevî hayatını *Saltuknâme*, *Villâyetnâme-i Hacı Bektaş-ı Velî*, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* gibi eserlerde bulmaktayız. Bu eserlerden hareketle onun menkıbevî hayatını aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz:

Asıl adı *Şerîf Hızır* veya *Muhammed Buharî* olup *Saltuknâme*'de *Seyyid Şerîf*, *Şerîf Gazi*, *Seyyid Sultan*, *Sultan Baba*, *Sultan-ı Gaziyân*, *Sultanu'l-Evliya*, *Saltık Baba*, *Saltık-ı Rumi* gibi adlarla da anılmaktadır. Annesi *Rabia Hatun*'dur. Babası *Seyyid Hasan b. Seyyid Hüseyin b. Muhammed b. Ali olup Battal Gazi* soyundandır. *Seyyid Hasan*, *Danişmend Ahmet Gazi*'nin komutanlarından olup Amasya Kalesi'nin kuşatılması sırasında zehirlenerek şehit olmuştur. Öksüz kalan *Şerîf Hızır*'a lalası *Seravil* ile *Abdulaziz* adındaki bir hayırsever bakmışlardır. 14 yaşında diğer Türk destanlarında olduğu gibi ilk kahramanlığı göstermiş *Alyon-ı Rûmî*'yi yenerek onun Müslüman olmasını sağlamış ve adını *İlyas-ı Rûmî* olarak değiştirmiştir. *İlyas-ı Rûmî* de; *Şerîf Hızır*'a kendi dillerinde “çok güç-

lü erkek” anlamına gelen *Saltık* adını vermiştir. (Ocak 2002: 36).

Evliya Çelebi ise; Sarı Saltuk'un Hoca Ahmet Yesevî'nin müritlerinden Türkistanlı bir derviş olduğunu ve yedi yerde mezarı bulunduğunu *Seyahatnamesi*'nde anlatmaktadır.

Villâyetnâme-i Hacı Bektaş-ı Velî'ye göre ise, Sarı Saltık basit bir çoban olup, Hacı Bektaş'ın “Saltık seni Rum ülkesine saldı” demesi üzerine Balkanlara gitmiştir. (Ocak 2002: 36-37; Yüce 1987: 182).

Sarı Saltuk'un diğer destan kahramanlarından ayrıldığı en önemli hususlardan birisi de hatip olması ve Türk adını öne çıkarmasıdır. Anadolu, Balkanlar, Kafkasya ve daha pek çok ülkede savaşa katılmış olup pek çok Hıristiyan'ın gönül rızasıyla Müslüman olmasını sağlamıştır. *Sarı Saltuk*'un *Battal Gazi* ile *Hazreti Hamza*'nın silahlarına ve *Hazreti Ali*'nin *Ankabil* adlı kanatlı atına sahip olduğuna dair çeşitli anlatımlar vardır. *Tahta kılıcı*yla yenemediği düşman yok denecek kadar azdır.

12 veya 72 dil bildiği rivayet edildiği için papaz veya haham kıyafetine bürünerek kolaylıkla onların meclislerine ulaştığından söz edilir. Yine rivayete göre dört mukaddes kitabı da hatmetmiştir.

Saltukname'ye göre Sarı Saltuk 99 yaşında Keligra'daki tekkesinde ölmüş olup 12 yerde mezarının olduğundan söz edilmektedir.

Kaynaklarda; Sarı Saltuk'un pek çok yerde mezarı, türbesi ve makamının olduğundan söz ediliyorsa da genel kanaat Romanya *Babadag*'da olduğu görüşü doğrultusundadır (Ocak 2002: 98-109; Tan 2006: 108-109).

Sarı Saltuk'un gerçek hayatıyla ilgili olarak Ahmet Yaşar Ocak detaylı bir araştırma yapmıştır. Ocak, çeşitli kaynaklardan hareketle Sarı Saltuk'un 1263-64 tarihinde Dobruca'ya göçen Çepnilerden olduğunu (Ocak 2002: 60), hem şeyh hem de obasının yöneten bir lider olmasını "çift yönlü benliğinden o tektir" (Ocak 2002: 260) diyerek değerlendirmektedir. Onun keramet ehli büyük bir veli (İbn Kemal) olduğunu ileri sürenlerin yanı sıra keşiş (Ebussuud Efendi, İbn Batuta) olduğunu anlatanlar da vardır.

Saltuknâme'de Türk folkloru ve halk edebiyatının pek çok örneğiyle karşılaşmaktayız. Bunlar arasında ilk sırayı efsaneler / menkıbeler almaktadır. Bunlar geçmişle günümüz arasındaki kültür köprüsünü en az beş yüz yıl geriye götürmektedir. Burada örnekleme yöntemiyle seçilen efsaneler, *Hacı Bektaş Veli Velayetnâmesi*, *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi* ve günümüz sözlü kültüründe yaşayan efsanelerle karşılaştırılacaktır. Tespit ettiğimiz efsaneleri dokuz başlık altında sınıflandırdık:

A) Ağız Yarının Pınara, Göle Tükürülmesiyle Suyun Tatlanması ve Pınarların Kökeni

Türkiye ve Türk dünyasında pınarlara / bulaklara / gözelerle bağlı olarak çok sayıda efsane oluşmuştur. Bunlar büyük ölçüde suyun kökeni veya acılığını gidermekle ilgilidir. Bunlardan birinci grup canlılığını korurken, ikinci grup efsaneler sadece yazılı kaynaklarda tespit edilen örnek-

leriyle karşımıza çıkmaktadır. Grup içinde değerlendirilebilecek olan *Baba Pınarı*'nın efsanesi şöyledir:

"Server andan turup ol dervişlerle bir ulu bınara geldiler, kondular. Meer suyu acı idi, içine ağzı yarın bıraktı, şekerden tatlı oldu. Ana şimdi Baba Bınarı dirler." (Akalin 1988: 33-34; Demir-Erdem 2007: 268).

Sarı Saltuk'un kerametlerini konu alan bu tür efsanelerde pınarın dışında göle tükürüldüğünü ve bu suretle acı suyun tatlı suya dönüştürüldüğünü görüyoruz. Saltuknâme'de tespit ettiğimiz ve Akşehir adının geçtiği gölle ilgili efsane aşağıdadır:

Mahmud girü Şerîfe eyitti:

"Var yürü gazâda ol, sana feth andandır" dedi. Dahı Şerif anda ol Akşehr'ün gölüne duâ itdi balıkları çoğaldı. Ve hem ağzı yarın içine bıraktı. Tatlı oldu suyu şor iken. Pes Şerif andan yürüyüp Harcenevân tarafında gazâlar iderdi." (Akalin 1988: 46; Demir-Erdem 2007: 277).

Türk efsanelerinde Sarı Saltuk'un menkıbelerinin dışında şimdilik örneklerine rastlamadığımız metinler, köken itibarıyla suyun kutsanmasına dayanmaktadır. Bu düşüncenin izleri İslam öncesinde de mevcuttur. Nitekim kaynak suları kutsaldır, bu sebeple suya tükürülmez, işenmez ve küfür edilmez. Zaman zaman da kaynak suya kansız kurbanlardan olan saç suyu saçılır. Türk anlatmalarında ırmağın taşarak, çeşitli felaketlere sebep olması da yine kurbanla önlenmeye çalışılmaktadır.

İslam sonrasında ise suyun acılığı veya balığın olmaması dervişin ağzının

yarını suya bırakması ile giderilmektedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu tür efsaneler günümüz sözlü kültüründe görülmemekte olup bunun yerini ağza ya da yüze tükürülme yoluyla tedavi almaktadır. Ağza tükürme veya tükürülen bir şeyin yenilmesi yoluyla tedavinin kökeni ise Türklerin kamlık inancında da görülmektedir. Konu kamdan destana, âşıklık geleneğinden halk hikâyesine hatta halk hekimliğine kadar incelenirse benzer özellikler kolaylıkla görülebilecektir (Alptekin 2009: 33-39). Bazı kaynaklarda ağza tükürülme yoluyla dil öğrenmeden de söz edilir. Nitekim Hazreti Peygamber Cebraîl Aleyhisselam'a, Salman'ın; "Arapça öğrenmesini istiyorum" demesi üzerine Cebraîl Aleyhisselam, Salmanî Farisi'nin ağzına tükürünce Salman Arapçayı öğrenmiştir.

Günümüz sözlü kültüründe de ağza tükürme veya üfleme ile ilim sahibi olmadan söz eden efsaneler vardır (Alptekin 1993: 35).

Pınarların Kökeni

Canlı hayatında suyun önemi büyüktür. Nitekim Uygurların Göç destanında anlatılanlar yer-su iyelerinin Uygurlara verdiği ceza olarak değerlendirilebilir. İslam öncesinde yer-su iyelerine bağlı olarak oluşan pek çok inanış varken (İnan 1987: 491-495; İnan 1995: 62-65), pınarların ortaya çıkışıyla ilgili anlatımlar günümüze kadar ulaşmamıştır. Oysa İslamiyet'in kabulünden sonra su; bastonun yere vurulmasıyla çıkmaktadır. Bunun da kökeni Hazreti Peygamber Hıra Dağı dönüşünde namazın farz olması üzerine Cebraîl Aleyhisselam topuğunu yere vurur ve oradan su çıkar, daha sonra da Peygamberimize abdest al-

mayı öğretir. Aşağıya aldığımız efsanenin benzerlerini *Hacı Bektaş Veli Velâyetnamesi* (Duran-Gümüšoğlu 2010: 385, 387) ve *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi* (Alptekin 2012: 165; Çevik 1-2 1993 410; Kurşun-Kahraman-Dağlı 2006: 32)'nde de bulmaktayız. Benzer efsaneler günümüz sözlü kültüründe de anlatılmaya devam etmektedir (Alptekin 1993: 106; Alptekin 2012: 166; (Kavcar-Yardımcı [2008]: 206).

Aşağıda verilen ve Saltuknâme'de yer alan efsane ile günümüz sözlü kültüründe yaşatılan efsanelerin aynı olduğu küçük bir dikkatle görülebilir:

"Dahı Server âsâsın eline aldı, deniz kenarına indi, yürüdü. Mübârek âsâsın yire urdı, su çıkup revân oldu. On yirde âsâsın urdı on yirden dahı su çıktı. Beşi acı, tuzlu çıktı ve beşi tatlu çıktı. Ol kâfirler eyittiler:

"Niçün acıdur bunlar?"

Server eyitti:

"Siz kavmün bir nicesi Müslüman olmak ister, yarısı kadar ve yarısı olmamak isterler." (Akalin 1990: 90; Demir-Erdem 2007: 350).

Benzer bir motife *Saltuknâme*'nin ikinci (Akalin 1988: 165; Demir-Erdem 2007: 350) ve üçüncü (Akalin 1990: 53) ciltlerinde de rastlanmaktadır.

B) Aslana Binip Yılanı Kamçı Yapma

Aslana binip yılanı kamçı yapma motifi aslında bir keramet yarışıdır. Bu yarışta ev sahibi konumundaki derviş (Hacı Bektaş Veli) kendisini ziyarete gelen dervişi velayet gücüyle sezmekte ve ona göre kerametinin daha güçlü olduğunu göstermek için de cansız bir şeye (duvar, kaya, vb.) binerek misafirini karşılamaktadır.

"Çün Ahmed Fakîh birle Bektaş

musâhabet iderlerdi, Acem'de bir kişi dahı vardı bazıları Rûm'dan idi dirler, ol er adına Karaca Ahmed dirlerdi ve hem gürbüz erdi. İştitti ki Bektaş Rûm'a geldi eyitti:

“Görelüm ne erdür?” diyü bir ars-lana süvar olup bir yılanı eline alup kamçı idindi, azm idiüp dervişleri birle gitti. Çün Bektaş işitti kim Ahmed gelür, tekyesünün dîvârın yardı tîz ol dîvâra bindi. Dîvâr yirinden kalkup revânn oldı. Ahmed'e karşı vardılar. Çün Ahmed anı gördi, mütehayyir olup barmağın ağzına alup ısırđı. Bu Karaca Ahmed velâyetle cemî cine hükm iderdi, zîrâ Süleymân aleyhisselâm seccâdesinde idi cemî cin anı severlerdi. Bektâş Hazret-i İbrahim Halil seccâdesinde otururđı.” (Akalın 1988: 45; Demir-Erdem 2007: 276).

Benzer bir motif aynı cildin ilerleyen sayfasında (Akalın 1988: 168) da görülmektedir.

Burada sözü edilen *Ahmed Fakih, Karaca Ahmed ve Hacı Bektaş Veli* tarihte yaşamış şahsiyetler olup, bunların hayatları etrafında pek çok menkıbe oluşmuştur. Bu menkıbelerde işlenen konu ise Anadolu'nun Türkleştirilmesi ve İslamlaştırılmasında karışlaştığımız olağanüstülüklerdir.

Sarı Saltuk'un hayatı etrafında oluşan menkıbelere Saltuknâme diyoruz. Saltuknâme'de Sarı Saltuk âdeta kerametten keramete koşmaktadır. Hatta eldeki metinlerde bu işin piri diyebileceğimiz *Hacı Bektaş Veli*'yi bile geride bırakmaktadır. Aslana binip yılanı kamçı yapma motifi *Saltuknâme*'nin dışında, *Hacı Bektaş Veli Velâyetnamesi*'nde de görülmektedir. Akşehir'de yaşayan *Seyit Mahmut Hayranî, Hacı Bektaş*'ı ziyarete

gittiğinde Hacı Bektaş misafirini bir kayaya binerek karşılamaktadır. (Duran-Gümüšođlu 2010: 461, 463, 465).

Söz konusu motif günümüz sözlü kültüründe anlatılmaya devam etmektedir. Bazen de derviş kayaya binmekte ve yılanı kamçı yapmaktadır (Kavcar-Yardımcı [1988]: 79).

C) Deniz Üzerinde Yürüme

Türk kültüründe toprağın çok ayrı bir yeri vardır. Türk mitolojisinde karanın yaratılışından Hazreti Âdem'in yaratılmasına kadar pek çok yerde toprak vardır. Türk mitolojisinde yer ve gök yaratılmadan önce her taraf su ile kaplıdır. Daha sonra Tanrı *Ülgen (Kayra Han)* ve şeytan *Erlık* oturacak bir yer ararlar ve ilk olarak suyun içinden çıkan bir taşın üzerine bir kaz (kuğu) donuna girerek konarlar. Yine Tanrı *Ülgen*'in *Erlık*'e suların altından toprak getirttiğini ve bunu suların üzerine saçtırarak bugünkü kara parçalarını yarattığını biliyoruz.

Türkiye'de Kocaeli ilinin Gebze ilçesindeki *Dil İskelesi*; Muğla ilinin Marmaris ilçesinin *Orhaniye Köyü*; Mersin ilinin Erdemli ilçesinin Kızkalesi beldesindeki *İncekum mevkii*; İzmir ilinin Bergama ilçesinin *Altınova İskelesi* ile Evliya Çelebi'de *İnebahtı Körfezi* ile ilgili anlatımlar benzer motif üzerine kurulmuştur (Önal 2003: 227-228; Alptekin 2012: 168-170). Yine sözlü kaynaklarda Çanakkale'de *Cahidi Sultan* (Güleç (?): 324-337) ve Muğla ilinde *Abdal Musa* (Çınar 2007: 181) için de benzer efsaneler anlatılmaktadır. Bu anlatımlardan *Cahidi Sultan*'da; boğaz suları üzerine post serilmekte ve o şekilde karşıya geçil-

mektedir. Bir başka deyişle su üzerine toprak saçma motifi bu anlatmada yerini post sermeye bırakmıştır.

Metnin *Hacı Bektaş Veli Velâyetnamesi*'nde yer alan şekli ile *Hamdi Güleç* tarafından derlenen anlatı Çanakkale'ye bağlı olarak anlatılmıştır. Velâyetnâme'den alınan aşağıdaki parçada metin tarih ve coğrafya açısından daha sağlam bir zemine oturtulmuştur. Bunu da normal karşılıyoruz. Aynı husus *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi* için de geçerlidir. Metnin yazılı ve sözlü şekilleri arasındaki farkını göstermesi bakımından bu husus üzerinde durulması gereken bir konudur. Demek ki efsane (menkıbe) yazıcısı duyduğu bir anlatıyı coğrafya ve tarih zemininde değerlendirmekte, oysa sözlü anlatımlarda unutkanlık sonucu coğrafya ve tarih kaybolmakta veya yanlışlıklarla donatılmaktadır. Her ne olursa olsun yüzyıllar önce *Velâyetnâme*, *Saltuknâme* ve *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi*'nde belirli bir coğrafyaya bağlı olarak anlatılan efsanenin günümüz sözlü kaynaklarında yaşaması metnin sevilmesinin sebebi olarak değerlendirilmelidir.

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için *Velâyetnâme* ve *Saltuknâme*'de tespit edilen metinleri aşağıya alıyoruz:

“Rûm iline azm itdi Gelibolu Boğazına vardı gemi taleb kıldı gemiciler te'hîr itdiler hemân Asıl Toğan Pâdişâh denize yürüydü denizi geçmege erün velâyetiyle mübârek kademleri altında su çekildi kupkuru oldu tâ ki öte geçmege sehl kaldı gemüciler çün bu ulu kerâmeti gördiler fi'l-hâl gemü-

yi yetürdiler incindükleri cihetden gemülerine girmemek diledi tolay tolay yürüdi âhir niyâz itdiler yalvardılar andan gemilerine girdiler denizi geçdiler ve Cemâl Seyyid rahmetu'llâhu aleyh Tükelcükde intikâl itdi şimdi mezâr-ı şerifleri Altun Taş tevâbi'nde Tükelcükde olur ol etrâfda muhibleri be-gâyet çokdur”. (Duran-Gümüsoğlu 2010: 777, 779).

Pes Şerîf andan çıkup azm-i Harcenevân itti. Çün yakın irişti bir rahib sûretine girdi, ol illeri bu sûretle görüp gitti. Çak toğrı Kılaşpol boğazına yitişti. Ol vakt şöyle ısmarladılar: kim, hiç kimse öteden berü yakaya kefilisüz geçürmeyeler. Çün Şerîf geldi, boğaza irişüben turdı gemi taleb eyledi, eyitti:

“Sen kimsin?” didiler.

Şerîf anlara eyitti:

“Bir rahibem, Harcenevân'dan gelerüm, adum Mesîh'tür” didi. Anlar Şerîfe itibâr itmeyüp hiç mukayyed olmadılar. Server'den kefil istediler, virmeğe mecâl olmayup nice kim söyledi, kulaklarına koymadılar. Şerîf tîz turup mübarek eliyle eteğine kum koydı, bir yirden ol kumu denize saçardı, su içinde köpri gibi kuru olurdu, su gider kara çıkardı. Kâfîrler gördiler kim uş denize arkuru yol eyler, tîz gemileriyle seğirdişüp karşı geldiler. Denizin ortasına gitmişti. Eğer kosalar gelür denizin tamâm iderdi. Bu velâyet meşhûrdur. Tîz Server'i gemiye aldılar eyittiler:

“Sultânüm! Sen kimsin ki bu velâyet senden zâhir oldu.” didiler.

Şerîf eyitti:

“Beni dahi bilmedünüz mi?”

Eyittiler:

“Bilmedük.” didiler.

Şerîf eyitti:

“Tekin Türkler size kırmazlarmış kim birbirünüzden haberünüz yoktur. Ben ol kimseyem kim dördüncü kat kim sizün peygamberünüz Mesih’tür, uş geldi içinize girdi, dahi bilmezsiniz didi.” (Akalm 1988: 47-48; Demir-Erdem 2007: 277-278).

Deniz veya ırmağın suyunun üzerine seccade sererek hem ibadet etme, hem de karşı sahillere geçme *Hacı Bektaş Veli Velâyetnamesi* (Duran-Gümüsoğlu 2011)’nin dışında *Sarı Saltuk*’ta da örneklerine rastladığımız motiflerdendir.

“Sultan Saltık her gün seyrân iderdi, pîrlik dahi yitişti. Birez sâkin olam diyü oturmıştı, dahi Tuna üzre seccâdesin bırakup ve ol amûd üzerine koyup otırdı Namâz kıla su üye giderdi, suya batmazdı. Kâfirler anı gördiler gelüp îmân getirürlerdi. Müslümân olırlardı.” (Akalm 1990: 282; Demir-Erdem 2007: 568).

Benzer motifler *Saltuknâme*’nin ikinci cildinde (Akalm 1988: 186, 192; Demir-Erdem 2007: 364, 367) de görülmektedir. Aynı ciltte (Akalm 1988: 210; Demir-Erdem 2007: 378-379) seccadenin muallakta durmasından da söz edilmektedir.

İrmak üzerine seccade serme, Dede Korkut’un ölümüyle ilgili anlatmalarda (Ergin 1958: 48) da karşımıza çıkmaktadır.

Günümüz sözlü kültüründe de benzer efsaneler anlatılmaktadır ki, bunun en güzel örneği *Mersin* ilinin

Bozyazı ilçesinde *Güven Seydi*’ye bağlı olarak anlatılandır (Alptekin 2012: 21-23).

D) Şehrin Sulara Gömülmesi

Anadolu ve Türk dünyasındaki göllerle ilgili efsanelerin büyük çoğunluğu *Hazreti Hızır* veya bir din büyüğüne yapılan saygısızlığın sonucunda oluşmuştur. Bu Göller arasında; *Gölmarmara* (Manisa), *Sapanca* (Sakarya), *İzmit* (Kocaeli), *Acıgöl* (Konya-Karapınar), *Çavuşçu Gölü* (Konya-İlgın), *Hazar Gölü* (Elâzığ), vb. bunlardan aklımıza gelen birkaçıdır. Türkiye dışında *Dipsiz Göl* olarak anlatılan efsanelerde de benzer hususlar işlenmiştir (Alptekin 2012: 209-219).

Yazılı kaynaklarda *Saltuknâme*’de tespit ettiğimiz motif ile sözlü kaynaklarda *Saim Sakaoğlu*’ndan alınan metnin en önemli özelliği ikisinin de üç önemli motif üzerine kurulmuş olmasıdır: *Hazreti Hızır (Derviş)*’in *bedduası*, *köpeğin yavrularını alarak İlgın (Cebel-i Benefşe) ilçesinin kurulacağı yerde durması*, *yerleşim merkezinin sulara gömülmesi*.

Üzerinde durulması gereken bir husus da köpeğin mitolojik özellikler göstermesidir. Başlangıçta *bozkurt*, sonra *aslan* ve *geyik* tarafından beslenme ve yol göstermenin yerini bu anlatmada *köpek* almıştır. *Bahaeddin Ögel* konuyu *Türk Mitolojisi* (1971) adlı eserinde etraflı bir şekilde ele almış ve Tibetlilerin köpek neslinden geldiğini, Türklerin ise bu hayvanı sevmediğinden söz etmektedir (Ögel 1971: 40; 557; 561-568). Sözlü anlatmalardaki köpeğin yavrularını doğruduktan sonra, bugünkü *Konya* ilinin

Ilgın ilçesinin kurulduğu yere kadar götürmesi ile *Çin* kaynaklarında tespit edilen *Bozkurt* destanı arasında hiçbir fark yoktur. Her iki anlatmada da *kurt* ve *köpeğin* önceden tehlikeyi sezmesi dikkatlerden kaçmamaktadır. Saltuknâme’de tehlikeyi sezen *köpek* dokuz yavrusuyla dağa kaçarken, *Sakaoğlu* tarafından derlenen sözlü kültür ortamına ait metinde köpek bugün bir yerleşim merkezi olan Konya ilinin *Ilgın* ilçesine kadar gelmektedir (Sakaoğlu 2008: 161-162).

Konunun ayrıca halk bilimi açısından da değerlendirilmesi gerektiğine inanmaktayız. Anadolu’da *köpek*, *tavuk* ve *karıncanın* bazı doğa olaylarını önceden sezdiklerine inanılmaktadır. Konu şimdilik bir inanış olarak değerlendirilmektedir. Ancak gelecekte bu konunun da doğal afetlerin araştırılmasında öne çıkmayacağını şimdi kestirmemiz mümkün değildir.

Saltuknâme’de yer alan metni vererek yazımıza devam etmek istiyoruz:

Bu yirün kamu halkı fesâda başladılar, tehdid itmediler. Bir derviş gelmiş, konukluğa almışlar. Ol derviş bedduâ ider. Bir gün meğer, Fidağurus’un sarâyında bir dişi it tokuz yavru toğırdı. Çün gice oldı, akşam olmadın ol it yavruların turup taşıyup bu karşıdaki Cebel-i Benefşe’ye çıkardı. Çün Fidağurus’un nazarı ol dem buna müteallik olup göricek hikmet anladı.

Emr eyledi kim:

“Cemî halk tağa çıksunlar” didi.

Pes vardılar bu hayvan bu işi tekin itmedi diyü cümle şehri halkı tağa çıktılar. Çünkim tamâm çıktılar, ol

gice bu şehri yire geçüp yirine bir su çıktı, göl oldı. Ol dervüşin bedduâsi kabul oldı. Ol kelbin remzi buymuş bildiler.” (Akalin 1988: 37-38; Demir-Erdem 2007: 271).

Saltuknâme’deki efsanede *Fidağurus* ve *Cebel-i Benefşe*’den söz edilmesine bakılırsa efsane, Anadolu coğrafyasının dışında oluşmuştur. Anadolu Türk efsanelerinin sözlü anlatmalarında beddua eden kişi büyük ölçüde *Hazreti Hızır*’dır (Ocak 199: 89-92). Bu genellemeyi normal karşılıyoruz. Anlatıcının Saltuknâme’de adı geçen *Şerif / Server / Sarı Saltuk*’un adını unuttunca genel bir ad olan *Hazreti Hızır*’ı tercih etmesi normaldir. Yeri gelmişken *Hazreti Hızır*’ın yerleşim yerini sadece göle değil, zaman zaman tepe ve viraneye de çevirdiğini hatırlatmak isteriz. Bunun en güzel örneği ise Anadolu’daki *Çeç Tepe* ve *Viranşehir*’lerdir.

E) Taş Kesilme

Türk dünyası efsaneleri arasında çok karşılaştığımız motiflerden birisi de taş kesilmedir. Bugün Adriyatik’ten Çin Seddi’ne kadar hemen hemen her yerde konuyla ilgili efsanelerin anlatıldığını bilmekteyiz. Söz konusu efsanelere sadece Türk dünyasında değil dünyada da sıkça rastlanılmaktadır. *Nimete saygısızlık, töreye karşı gelme, adağın yerine getirilmemesi, emre karşı gelme, pirin (kadının) duası üzerine, yalan söyleme sonucunda, düşman (Ermeni, Rus) askerine teslim olmamak ve gelin alayının taş kesilmesi*, şeklinde gördüğümüz bu efsanelerin oluşumunda dinî unsurlar öne çıkmaktadır. Söz konusu efsanelerin

hem yazılı, hem de sözlü kaynaklarda (Kavcar-Yardımcı [1988]: 19-20, 21-23, 33, 51, 56, 65, 94, 100, 121, 139, 166, 175, 176, 210, 251, 254) pek çok eş metni vardır. Bunların örneklerine *Dede Korkut* hikâyeleri (Ergin 1994: 89; Alptekin 2012: 27-32), *Hacı Bektaş Veli Velayetnâmesi* (Duran 1995) ve *Saltuknâme* (Akalin 1988)'de rastlanmaktadır.

Saltuknâme'den aldığımız aşğıdaki metinde namaz kılan *Sarı Saltuk*'a ok atılması üzerine onun duası ile bütün canlıların taş kesildiğinden söz edilmektedir:

“Meğer Şerîf hazretleri ol hinde namâza turup kılatururdu, ok üşürdiler. Çün Server namâzda fâriğ olup tamâm idince bî-huzûr ittiler. Âhir namâzı tamâm idicek Server gazabla bir kez ol kâfirlere:

“Taş olun!” didi. Hak Taala'nun emriyle hep adamı ile ol koyunlar, itler taş oldılar, cümle bir uğurdan anda kaldılar.” (Akalin 1988: 36; Demir-Erdem 2007: 270).

F) Dağlarla İlgili Efsaneler

Saltuknâme'de dağlarla ilgili efsanelerin örneklerine de rastlanmaktadır. Bunlardan birisi de *Keşiş Dağı*'yla ilgili olanıdır. Türkiye'de; Erzincan, Bursa, Artvin (Yusufeli), Ağrı (Doğubayazıt) gibi illerimizde benzer adlarla anılan dağlar vardır. *Evliya Çelebi* Bursa'daki Uludağ için *Cebel-i Ruhban* tamlamasını kullanmaktadır. Osmanlı döneminde ise *Keşiş Dağı* öne çıkmıştır. Cumhuriyet döneminde ise *Osman Şevki Beyin* teklifi, *Mareşal Feyzi Çakmak*'ın oluru ile dağın adı Uludağ olarak değiştirilmiştir. Keşiş Dağı'na bağlı olarak anlatılan efsane ile Saltuknâme'deki efsaneler aynı

kaynaktan mı beslenmektedir? Bilmiyoruz. Bildiğimiz tek şey Bursa, Erzincan ve Artvin (Yusufeli)'deki dağın başında keşiş veya ailesiyle ilgili anlatmaların oluşmasıdır. *Ruhi Kara* tarafından derlenen metinde dere-deki suyun buz tutmasından dolayı, *Erzincan*'dan kaçıldığından söz edilmektedir (Kara 1994: 94-95; 98-115) ki bu husus Saltuknâme'de yoktur. Ancak dağın tepesine yapılan kilise her iki anlatmada da ortaktır. Bize kalırsa bugün Erzincan'da sözlü kültür ortamında yaşayan efsanenin kökeni *Saltuknâme*'de yer alandır. Ancak aradan geçen yüzyıllar efsaneyi farklı bir şekle sokarak yaşamasını sağlamıştır. Efsanenin metni aşağıdadır:

“Şerîf yakın geldi, gördi hisâr yüksekte, kendüye taş ok attılar, Şerîf andan gidüp yükseğine çıktı dahı taşlar getirüp hisâra attı, çok evler binâlar harâb itti. Bir mağara vardı, anun önünde oturdu. Uyku galebe itti. Meğer ol tağa Keşiş Tağı dirlerdi, üstünde bir kilise vardı, andan yukarısı karidi, yaz ve kış erimezdi. Ol papazlar eyittiler:

“Varalum Şerîfe istikbâl idelüm, kurtulalum!” didiler. Sürdiler, ol mağâraya geldiler. Meğer üsti yanına geldiler, baktılar çün Şerîfi uyur gördiler, eyittiler:

“Heman fırsattur iş âsân oldı” diyü bir taş yuvaladılar, yukarudan Şerîf üzre saldılar. Taş yuvalanup Şerîf üzre gelicek bir yire dokunup sıçradı, râst karnına dokundu. Hak Taâlâ sakladı taş aşırup gidüp yuvalanup gitti. Şerîf uykusundan uyanup gördi ol taş üstinden geçdüğün tîz yirinde durugeldi ol kâfırleri gördi eyitti:

“Bre melûnlar nedir bu?” didi.

Anlar feryâd idüp eyittiler:

*“Size gelürken uvak taşlar ayağı-
muzdan dökülür, gelüp bu taşta tokan-
dılar, bu yirden kopup sizün üstünüze
indi.”* (Akalin 1988: 72-73; Demir-Er-
dem 2007: 293-294).

G) Ağaçlarla İlgili Efsaneler

Anadolu Türk efsanelerinde ağaç-
la ilgili anlatıların sayısı oldukça faz-
ladır. Özellikle velâyet ehli olan şa-
hıslar tarafından dikilen ağaçlar çok
çabuk büyümektedir. Bunların dibin-
de oturmakta, meyvesi yenilmekte
ve hatta yaprakları halk hekimliğinde
kullanılmaktadır.

*Hacı Bektaş Veli, Ahi Evran, Sarı
Saltuk ve Yunus Emre'nin* menkıbevi
hayatlarında hep ağaçtan söz edilmek-
tedir ki yurt edecekleri yere ağaç dik-
meleri, ağacın kısa sürede büyümesi,
meyve vermesi ve gölgesinde oturul-
ması dikkatlerden kaçmamaktadır.
Günümüz doğum âdetlerinde; yeni
doğan çocuk için ağaç dikme geleneği
devam etmektedir. Sarı Saltuk'un da
gittiği yerde ilk icraatının ağaç dik-
mek olması üzerinde düşünülmesi
gerekir. Aşağıdaki kısa
anlatmada Sarı Saltuk'un gittiği yere
kavak dikmesi ve bunun kısa sürede
büyümesi anlatılmaktadır ki, bu tür
ağaçların Anadolu coğrafyasında pek
çok örneğinin olduğunu hatırlatmak
isteriz.

*“Server ol makama yitti anda bir
kavak dikti. Şimdiki hâlde dahı tu-
rur, on kişi anı kucaklayamaz. Baba
Kavağı dirler, meşhûrdur, misâfirler,
seyyâhlar bilürler.”* (Akalin 1988: 34;
Demir-Erdem 2007: 268).

Baba kavağının bir benzeri *Saltık
ağacı* için de anlatılmaktadır (Akalin

1988: 228; Demir-Erdem 2007: 390).
Sarı Saltuk'un cediti Battal Gazi'nin
dibinde oturduğu çam ağacı (Akalin
1988: 228; Demir-Erdem 2007: 390) da
kutsanan bir başka ağaçtır.

Sarı Saltuk'un velâyet gösterip
kurumuş ağacı yeşertmesi, ağaca mey-
ve verdirmesi ve ağacın dibinden su
çıkarması bir başka özelliğidir. Bu hu-
sus dinî-tasavvufî Türk edebiyatının
değişmeyen keramet motiflerindedir.

*“Pes Sultân Saltık bir kurumuş
dut ağacına arka virüp otururdu. Bu
Yahûdî anda geldi. Meğer ol Cehûd
şehrinde işittiler kim Şerîfe bir âvâz
gelmiş kim şimden girü kerâmet gös-
terirse hemân ölürmüş”* didiler. *Pes ol
Cehûdî sûret düzüp gönderdiler idi.
Çün geldi Şerîfi ziyaret idüp eyitti:*

*“Server, eğer bu ağaç yaşara yemiş
vire ben sana îmâm getürem.”* didi.

Şerîf eyitti:

*“Zuhûr-ı velâyet şimden girü kişi-
yi memâta iletür.”* didi.

Cehûd eyitti:

*“Kâdir değülsin âcizsün anun-çün
böyle dirsın”* didi.

*Server gazaba gelüp bir kez
mübârek eliyle ol ağacı sığadı, fi'l-hâl
ol ağaç yaşarup, yemiş virdi ve bar-
mağıyla ağaç dibine urdı, bir su revân
olup aktı.”* (Akalin 1990: 297; Demir-
Erdem 2007: 576-577).

Burada ağaçla birlikte suyun da
çıkartılması ikilinin birbirini tamamlama-
ması olarak değerlendirilmelidir. Eğer
Sarı Saltuk ağacı yeşerttikten sonra
su çıkartmasaydı, bunun bir önemi
olmayacaktı. Oysa şimdi suyun saye-
sinde o ağaç yeşillenecek, dibinde otu-
rulacak, yorgunluk giderilecek, abdest
alınacak ve ibadet edilecektir.

Ğ) Ankabil Adlı At İle Gemiye Takip Etme

Türkler Anadolu'ya gelmeden önce tengiz (deniz) olarak büyük ırmaqları ve gölleri biliyorlardı. Bu sebepten olsa gerek ki başlangıçta kültürlerinde büyük denizler yoktur. Belki de Anadolu sahası anlatmalarında denizin en çok işlendiği kitaplardan birisi Saltuknâme'dir. Sarı Saltuk denizlerin dışında, okyanuslarda, adalarda ve yarımadalarda çok sık gaza yapan birisidir. Bu sebepten zaman zaman gemileri *Ankabil* adlı atıyla takip etmekte ve velâyet gücüyle gemiye yetişebilmekte ve onu karaya çekmektedir.

"Ol mağribî yiğit anı bağladı girü andan Gedelan Beği Medrûs üzre gitti. Medrûs tîz gemiye binüp deryâya kasd itti kim kaçâ. Server Ankâbil'i denize sürdi, atun topığına su çıkmazdı, yitişti, ol geminün ardından dahı dümenin kılıç birle çaldı, kalem gibi iki pâre eyledi. Dahı gemi yüksek idi, çâre idemedi. Geminün başındaki demür halkasından yapışıp çekti süriyü kenara getürdi. Ol gemide sekiz kâfir vardı, bâkîsinden gayrı şol kadar sürdi kim gemi karaya oturdu." (Akalin 1988: 84; Demir-Erdem 2007: 302).

Denizin ikiye ayrılması motifine aynı cildin ilerleyen sayfasında (Akalin 1988: 212; Demir-Erdem 2007: 380) da rastlanmaktadır.

H) Hamamda Yanmama

Ateşle imtihan edilme olarak adlandırılabilir motifin örneklerine hem yazılı hem de sözlü kültürde rastlanmaktadır. *Saltuknâme*'nin dışında, *Hacı Bektaş Veli Seyahatnamesi* (Du-

ran-Gümüş 2011: 383)'nde de örnekleri vardır. Yine günümüz sözlü anlatmalarında fırına atılan veli, keramet gücüyle yanmaktan kurtulmaktadır (Alptekin 1989: 30-31).

"Bu Türk'e diyelim gel bu yanar oda gir, eğer seni bu od yakmaya, biz sana inanuruz Müslümân olavuz" diyü ana ibrâm ve ikdâm idelim, bu Saltuk delüdür, oda girer yanar kurtuluruz." didiler.

Cinas:

"Ne hoş tedbîr ittün papaz" diyüp begenüp Server'e karşı geldiler, ta'zîm idüp söylediler.

Server eyitti:

"Benden oda girmek mi talep idesiz n'ola kâilem" didi. Meğer ol yakın yirde bir şehri var idi, Tumas dirlendi. Anda bir hamam varidi yanardı kızdurdılar dahı Server'e anun külhanına girgil" didiler.

Server kabul idüp n'ola diyüp, uryân olup ol külhana girdi, od içinde oturdu yanmadı. Kâfirler anı eyle göricek eyittiler:

"Ne turırsız tîz kılıç üşürün. Oklar atun, üryân iken öldürün fırsattur" didi." (Akalin 1990: 236-237; Demir-Erdem 2007: 543).

Bazen de hamam yerine kaynar kazana atılma yoluyla sınavdan geçirilmektedir.

Sonuç

Sarı Saltuk'un hayatı ve kahramanlıkları etrafında oluşan menkıbeler, kamlık geleneğiyle birlikte görülmeye başlanmıştır. *Hoca Ahmet Yesevî* ile başlayan velâyet gösterme, 1071'den sonra Anadolu'da *Hacı Bektaş Veli* ve *Sarı Saltuk*'la zirveye

çıkmiştir. Bu arada 17. yüzyılda yaşamış olan büyük seyyahımız *Evliya Çelebi*'nin de iyi bir efsane derleyicisi olduğunu hatırlatmakta yarar vardır.

Saltuknâme, Hacı Bektaş Veli Velâyetnamesi ve *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*'nde gördüğümüz efsane metinlerinin büyük bir çoğunluğu sözlü kültürümüzde de anlatılmaya devam etmektedir. Bu da kültürün devamlılığını göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca efsanelerin toplum üzerindeki etkilerini de belirtmesi bakımından dikkatlerden kaçmamaktadır.

Sarı Saltuk'a bağlı olarak anlatılan efsanelerin kökeni Şamanizm'e kadar götürülebilmektedir. Bilindiği gibi şaman obasının her şeyidir. Saltukname'de ve günümüzde anlatılan kerametlerin büyük çoğunluğunu İslam öncesinde şaman göstermektedir. Bize göre Türkler yeni dinleri İslamiyet'e geçince eski inançlarında bazı hususları yeni dinin emrine vermişlerdir. Böylece bir dinin hatırası zayıfladıkça eski inanışlar yeni dine adapte edilmiştir.

Konumuzla doğrudan ilişkili olmasa da burada şu husus da belirtmek isteriz. Başta *Hasluck* olmak üzere pek çok araştırmacı Hıristiyan azizler ve Müslüman dervişlerin kerametlerinin ortaklıkları üzerinde durmuşlardır. Bu husus Ahmet Yaşar Ocak tarafından birinci el kaynaklardan hareketle makale ve kitaplarında etraflı bir şekilde değerlendirilmiştir (Ocak 2002: 79).

Saltuknâme'de *Cebel-i Benefşe*'ye, sözlü kültürde *Konya* ilinin *Ilgın* ilçe-

sine bağlı olarak anlatılan efsane, benzerlikten öteye mitolojik özellikleriyle de dikkatimizi çekmektedir. *Saltukname* ve *Saim Sakaoğlu* tarafından derlenen sözlü anlatmada felaketin haberini önceden sezen köpek yavrularını alarak kaçarken, Bozkurt destanında kolları bacakları kesilip bataklığa terk edilen çocuğu dişi bir kurt Altay dağlarındaki mağarasına götürür. Bunlardan da anlaşıldığı gibi İslâm öncesinde neslin yok olmasını Ziya Gökalp'in ifadesiyle "Türk mucizesi" önlemektedir. Oysa Saltukname ve Çavuşçu Gölü'ne bağlı olarak anlatılan efsanede konu Hazreti Hızır'a bağlananlar köpeğin kaçması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu da Göktürklerin Bozkurt destanından başka bir şey değildir.

Konya ilinin Akşehir ilçesi *Seyit Mahmut Hayranî, Nasreddin Hoca* ile sembolleşmiştir. Bilindiği gibi Nasreddin Hoca *Akşehir Gölü*'ne maya çalmaktadır. Ancak bu gölün suyunun nasıl tatlandığı hemen hemen hiçbir kaynakta anlatılmamaktadır. *Sarı Saltuk*'un ağzının yarısıyla tatlandırıldığını, bundan sonra gölde balıkların çoğaldığından söz edilmesine bakılırsa, suyun bölgeye hayat vermesi *Saltuk*'la olmuştur diyebiliriz.

Sarı Saltuk'un menkıbelerinden dikkatimizi çeken bir başka husus, Türk kültürüne bu anlatımlarla birlikte denizin iyice girmiş olmasıdır. Belki bu esere kadar *Sirderya Irmağı*'nın üzerine seccade serilerek namaz kılınırken artık *Karadeniz*'in, *Çanakka- le Boğazi*'nin, *Tuna Nehri*'nin, hatta *Akdeniz*'in suları üzerine seccade serilmekte ve varılması gereken yerlere velâyet gücüyle ulaşılabilir.

KAYNAKLAR

- Akalın, Şükrü Haluk (1988), *Ebü'l-Hayr-ı Rûmî / Saltuk-name II*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Akalın, Şükrü Haluk (1990), *Ebü'l-Hayr-ı Rûmî / Saltuk-name III*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Alptekin, Ali Berat (Mayıs 1989), "Adıyaman Besni'den Derlenen Efsaneler", *Erciyes*, 12 (137).
- Alptekin, Ali Berat (1993), *Fırat Havzası Efsaneleri (Metinler)*, Antakya: TESFA Yayıncılık.
- Alptekin, Ali Berat (2009), *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Alptekin, Ali Berat (2011), *Halk Bilimi Araştırmaları*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Alptekin, Ali Berat (2012), "Muz, Turizm ve Tabiatın İç içe Olduğu İlçe: Bozyazı", *Erciyes*, 35 (410), 21-23.
- Alptekin, Ali Berat (2012), *Efsane ve Motifleri Üzerine*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Beysanoğlu, Şevket (1980), *Ziya Gökalp / Makaleler IX, Yeni Gün-Yeni Türkiye-Cumhuriyet Gazetelerindeki Yazılar*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çınar, Ali Abbas (2007), *Akyaka Sözlü Tarihi ve Gökova Havzası Halk Kültürü*, İzmir: Akyaka Belediyesi Yayınları.
- Demir, Necati-Mehmet Dursun Erdem (2007), *Türk Destanları Dizisi Eski Türkiye Türkçesi: Saltuk-Nâme, I, II, III*, Ankara: Destan Yayınları.
- Duran, Hamiye (1995), *Hacı Bektaş Velî Velayetnâmesi ve Velayetnâme'de Geçen Keramet Motifleri*, Ankara: (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- Duran, Hamiye-Dursun Gümüoğlu (2010), *Hünkâr Hacı Bektaş Velî Velayetnâmesi*, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi Yayınları Araştırma Dizisi.
- Ergin, Muharrem (1994), *Dede Korkut Kitabı I / Giriş-Metin-Faksimile*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erol, Mehmet (1996), *Taşeli Platosu Efsaneleri (İnceleme-Metin)*, Kayseri: (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- Güleç, Hamdi (?), "Çanakkale'nin Halk Dili, Halk Edebiyatı, Halk Kültürü ve Çeşitli İnanışları", *Çanakkale II / Ekonomi ve Sosyo Kültürü*, İstanbul.
- İnan, Abdulkadir (1987), *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnan, Abdulkadir (1995), *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İz, Fahir (1974-1984), *The Legend of Sarı Saltuk Collected from Oral Tradition by Ebul'l Hayr Rumi*, Part I-VII, Cambridge: Harvard Üniversitesi Yayınları.
- Kara, Ruhi (1994), *Erzincan Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma*, Ankara: Erzincan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Yayınları.
- Kavcar, Cahit-Mehmet Yardımcı [1988], *Efsanelerimiz İnönü Üniversitesi Efsane Derleme Yarışması*, Malatya.
- Köprülü, Orhan (1951) *Tarihi Kaynak Olarak XIV ve XV. Asırlardaki Bazı Türk Menakıpları*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlanmamış Doktora Tezi.)
- Kurşun, Zekeriya-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı (1999), *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Bağdat 304 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini (2)*, İstanbul: Yapı Kredi Bankası Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1999), *İslâm-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır İlyas Kültü*, Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar (2002), *Sarı Saltuk Popüler İslâm'ın Balkanlar'daki Destanı Öncüsü*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ögel, Bahaeddin (1971), *Türk Mitolojisi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Önal, Mehmet Naci (2003), *Muğla Efsaneleri*, Muğla: Muğla Üniversitesi Yayınları.
- Sakaoğlu, Saim (1992, 2009), *Efsane Araştırmaları*, Konya: Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Kömen Yayınları.
- Sakaoğlu, Saim (2008), *101 Anadolu Efsanesi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yüce, Burcu (2003), *Kıbrıs Halk Anlatmalarından Örnekler, (Efsane ve Masal)*, Konya: (Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayınlanmamış Lisans Tezi).
- Yüce, Kemal (1987), *Saltuknâme'de Tarihî, Dini ve Efsanevi Unsurlar*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.